

Politică și societate

Politică și societate

UN DIALOG INEDIT

PAPA FRANCISC

ÎNTÂLNIRI CU Dominique Wolton

Traducere din franceză de
Valentin Protopopescu

VICTORIA
BOOKS

Titlul original al acestei cărți este **Pape FRANÇOIS *Politique et Société* Rencontres avec Dominique Wolton.**

© Editions de l'Observatoire / Humensis, 2017

© Libreria Editrice Vaticana

© Publica, 2018, pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FRANCISC, papă

Politică și societate : întâlniri cu Dominique Wolton / Papa Francisc ;

trad. din franceză de Valentin Protopopescu. - București : Publica, 2018

ISBN 978-606-722-321-7

I. Wolton, Dominique

II. Protopopescu, Valentin (trad.)

2

VICTORIA BOOKS este un imprint al editurii PUBLICA

EDITOR: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Bogdan Ungureanu

DESIGN: Alexe Popescu

REDACTOR: Elena Bițu

CORECTURĂ: Paula Rotaru, Ruxandra Tudor

DTP: Răzvan Nasea

CUPRINS

Introducere. „Deloc ușor, deloc ușor...”	
de Dominique Wolton	11
1. Pace și război	21
Convorbiri	22
Extrase din discursuri	48
<i>Discurs al Sfântului Părinte cu prilejul întâlnirii cu membrii Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, New York, 25 septembrie 2015</i>	
<i>Declarație comună cu prilejul întâlnirii Sfântului Părinte cu Sfinția Sa Chiril, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, adoptată pe Aeroportul Internațional José Martí de la Havana, Cuba, 12 februarie 2016</i>	
2. Religii și politici	54
Convorbiri	54
Extrase din discursuri	85
<i>Discurs al Sfântului Părinte cu prilejul participării Sale la cea de-a II-a Întâlnire mondială a mișcărilor populare,</i>	

*găzduită de Expo Feria, Santa Cruz de la Sierra (Bolivia),
9 iulie 2015*

*Discurs al Sfântului Părinte cu prilejul celei de-a III-a
Întâlniri mondiale a mișcărilor populare, găzduită
de Sala Paul al VI-lea, la Vatican, 5 noiembrie 2016*

3. Europa și diversitatea culturală	92
---	----

Convorbiri	92
------------------	----

Extrase din discursuri	115
------------------------------	-----

*Discurs al Papei Francisc cu prilejul înmânării Premiului
Carol cel Mare, în Sala Regală, la Vatican, 6 mai 2016*

*Discurs al Papei Francisc în fața șefilor de stat și de
guvern ai Uniunii Europene reuniți în Italia cu prilejul
celel de-a 60-a aniversări a Tratatului de la Roma, în
Sala Regală, la Vatican, vineri 24 martie 2017*

4. Cultură și comunicare	124
--------------------------------	-----

Convorbiri	125
------------------	-----

Extrase din discursuri	144
------------------------------	-----

*Alocuțiune a Papei Francisc la Consiliul italian al
Ordinului jurnaliștilor, în fața a patru sute de ziariști
prezenți în Sala Clementină de la Vatican,
22 septembrie 2016*

*Discurs al Papei Francisc în fața participanților la
cursul de formare a noilor episcopi, Sala Clementină,
Vatican, 16 septembrie 2016*

5. Alteritate, timp și bucurie	151
--------------------------------------	-----

Convorbiri	152
------------------	-----

Extrase din discursuri	182
------------------------------	-----

*Discurs al Papei Francisc în fața participanților la
Întâlnirea mondială a mișcărilor populare, Sala veche a
Sinodului, Vatican, 28 octombrie 2014*

*Discurs al Papei Francisc cu prilejul pelerinajului
persoanelor aflate în situație de mare precaritate
întovărășite de cardinalul Barbarin, Sala Paul al VI-lea,
Vatican, 6 iulie 2016*

6. „Milostivirea este o călătorie ce merge de la inimă spre mână”	189
Convorbiri	190
Extrase din discursuri	220

*Discurs al Papei Francisc în cadrul ceremoniei de
primire a tinerilor cu prilejul celei de-a XXXI Zile
mondiale a tineretului (27-31 iulie 2016), discurs
rostit în Parcul Jordan-de-Blonia, la Cracovia, Polonia,
28 iulie 2016*

*Priveghi de rugăciune împreună cu tinerii, în timpul
călătoriei apostolice a Papei Francisc în Polonia cu
prilejul celei de-a XXXI Zile Mondiale a Tineretului
(27-31 iulie 2016), în campusul Misericordiae, la
Cracovia, Polonia, 30 iulie 2016*

7. „Tradiția este o mișcare”	226
Convorbiri	227
Extrase din discursuri	246

*Discurs al Papei Francisc în cadrul prezentării urărilor
de Crăciun ale Curiei romane, în Sala Clementină,
la Vatican, 22 decembrie 2014*

*Discurs al Papei Francisc în cadrul prezentării urărilor
de Crăciun ale Curiei romane, în Sala Clementină, la
Vatican, 22 decembrie 2016*

8. Un destin	252
Convorbiri	255
Extrase din discursuri	278

*Discurs al Sfântului Părinte cu prilejul vizitei la biroul
Organizației Națiunilor Unite de la Nairobi (UNON),
Kenia, 26 noiembrie 2015*

*Discurs al Sfântului Părinte în fața participanților la
Conferința internațională pentru Pace, la Al-Ahzar
Conference Center, Cairo, vineri 28 aprilie 2017*

Câteva fraze ale Papei Francisc	287
Biografia Papei Francisc	291
Bibliografia orientativă a Papei Francisc	297
Bibliografia lui Dominique Wolton	301
Mulțumiri	305

„Am spus nu demult, și o repet, că trăim *cel de-al Treilea Război Mondial*, dar o facem fragmentat. Există sisteme economice care sunt obligate să poarte războiul pentru a supraviețui. Atunci sunt produse și vândute arme și astfel bilanțul economiilor care sacrifică omul pe altarul idolatrizării banului evident că reușește să supraviețuiască. Nu ne gândim la copiii înfometați din taberele de refugiați, nu ne gândim la despărțirile forțate, nu ne gândim la casele distruse, nu ne gândim nici măcar la numeroasele vieți distruse. Câtă suferință, distrugere și durere! Astăzi, dragi surori și frați, se înalță din toate locurile Pământului, dinspre toate popoarele, din fiecare inimă, de la toate mișcările populare strigătul păcii: Niciodată să nu mai fie război!”*

* Extras din discursul rostit în fața participanților la Întâlnirea mondială a mișcărilor populare din 18 octombrie 2014 (n.a.).

„Visez la o Europă tânără, capabilă încă să mai fie mamă: o mamă care să aibă viața, pentru că o respectă și dăruiește speranța de viață. Visez la o Europă care îngrijește copilul, care-l protejează ca un pe frate pe cel sărac, dar și pe acela aflat în căutarea unui refugiu deoarece, nemaivând nimic, cere găzduire. Visez la o Europă care îi ascultă și pune preț pe oamenii bolnavi și vârstnici, astfel încât aceștia să nu fie transformați în obiecte ale respingerii pe motiv că nu sunt profitabili. Visez la o Europă în care condiția de emigrant să nu mai fie un delict, ci mai degrabă o invitație la un mai mare angajament întru demnitatea ființei omenești ca întreg. Visez la o Europă în care tinerii respiră aerul pur al onestității, iubesc frumusețea culturii și a unei vieți simple, nepoluată de nevoile nesfârșite ale consumerismului; la o Europă în care a se căsători și a avea copii să fie o responsabilitate și o mare bucurie, nu o problemă iscată de lipsa unui loc de muncă insuficient de stabil. Visez la o Europă a familiilor, cu politici efective în realitate, concentrate mai mult asupra persoanelor decât asupra cifrelor, mai mult asupra nașterii copiilor decât asupra acumulării de bunuri. Visez la o Europă care să promită și să apere drepturile fiecăruia, fără a uita datoria față de comunitate. Visez la o Europă despre care să nu se poată spune că angajamentul ei pentru drepturile omului a fost și ultima ei utopie.”*

* Extras din discursul rostit cu prilejul înmânării Premiului Carol cel Mare, la 6 mai 2016 (n.a.).

Introducere

„Deloc ușor, deloc ușor...”

Proiectul

Există destine individuale care se întâlnesc cu Istoria. Este cazul Papei Francisc care, venind din America Latină, aduce o altă identitate Bisericii Catolice. Personalitatea, traiectoria, actele sale fac apel la o epocă dominată de economie, dar și de căutarea sensului, a autenticității și, frecvent, a valorilor spirituale. Această întâlnire între un om și o istorie se află în centrul convorbirilor noastre, purtate între un om al Bisericii și un intelectual francez, laic, specialist în comunicare și care lucrează de mulți ani în domeniul mondializării, al diversității culturale și al alterității.

Pentru ce un dialog? Deoarece el îngăduie o deschidere către celălalt, o argumentare și prezența cititorului. Dialogul își conferă sensul comunicării umane dincolo de performanță și de limitele tehnice.

Unghiul abordării ales pentru această carte se concentrează asupra uneia dintre întrebările recurente în istoria Bisericii: care este natura angajării sale sociale și politice? Ce diferență este între aceasta și cea specifică

unui actor politic? Întrebări puse de fiecare dată când lectura Evangheliilor, relectura Părinților Bisericii și enciclicele favorizează un angajament critic și o acțiune ce-i vizează pe cei sărmani, dominați și excluși... Cei care s-au ridicat de-a lungul veacurilor ca să denunțe nedreptățile și inegalitățile au stabilit adeseori o legătură directă între mesajul politic și spiritualitate. Dezbateră și conflictele pe tema teologiei eliberării* reprezintă unele dintre aceste ultime mari exemple. Cum putem gândi și cum putem distinge dimensiunea spirituală de acțiunea politică a Bisericii? Până unde putem merge și unde trebuie să ne oprim? Ideea este să favorizăm o reflecție asupra a ceea ce unește și asupra a ceea ce desparte spiritualitatea și acțiunea politică. O asemenea reflecție se impune mai cu seamă în clipa în care constatăm o revenire a căutării spirituale și în care, simultan, odată cu mondializarea informației, inegalitățile devin mai vizibile, reclamând o urgență a angajamentelor, dar, uneori, și simplificarea argumentelor și voința de a reduce frecvent totul la o apropiere de tip politic. Cum să evităm limitarea, în numele „modernității”, a angajamentului critic al Bisericii, reducându-l la cel al unui actor politic mondial, văr primar al ONU? Iezuiții, prin istoria ordinului lor, și America Latină, prin istoria ei relevantă ca orizont de proveniență al Papei, constituie exemple strălucitoare ale acestei debateri, ale nevoii și dificultății de a păstra o distincție între aceste două logici.

* Teologia eliberării este o doctrină catolică născută din realitatea social-economică extrem de pauperă a Americii Latine. Fondatorul ei este teologul peruvian Gustavo Gutierrez. Potrivit acestuia, eliberarea în lumea aceasta este echivalentă cu mântuirea în lumea de dincolo. Eliberarea vizează atât persoana, cât și societatea în care aceasta trăiește. Istoria omului fiind una singură, rezultă că miza adevăratei credințe și a Bisericii Catolice este să lupte pentru eliberarea socială, pentru eliberarea personală și pentru eliberarea de păcat. Cardinalul german Joseph Ratzinger, viitor papă, pe când conducea la Vatican Congregația pentru Doctrina Credinței, a condamnat teologia eliberării pentru erezia de a adopta poziții marxiste. Pe de altă parte, Gutierrez a negat această critică, spunând că teologia eliberării contestă marxismul, care consideră că religia este alienare. Dimpotrivă, teologia dedicată săracilor vizează eliberarea acestora și ieșirea de sub servitutea alienării economice și sociale (n.t.).

Întâlnirea

O întâlnire nu poate fi controlată, ea se impune. În cazul de față, aceasta a fost liberă, nonconformistă, încrezătoare și plină de umor. Ea s-a construit pe temeiul unei simpatii reciproce. Papa este prezent în dialog, receptiv, modest, posedat de Istorie, fără iluzii în ceea ce îi privește pe oameni. Îl întâlnesc în afara oricărui cadru instituțional, la el acasă, dar acest fapt nu explică deloc capacitatea sa de ascultare, libertatea și disponibilitatea de care dă dovadă. Exprimarea lui nu are mai nimic din limba de lemn.

Uneori mă cuprinde amețeala când mă gândesc la responsabilitățile copleșitoare care apasă pe umerii săi. Cum de poate alege, cum de poate gândi în mijlocul atâtor constrângeri și solicitări, cum de poate asculta, cum de poate acționa nu doar în numele Bisericii, ci și pentru atâtea alte probleme ale lumii? Cum face? Da, poate că realmente este *primul Papă al mondializării*, situat între America Latină și Europa. Deopotrivă uman, modest și atât de plin de voință, el rămâne cu picioarele înfipte adânc în solul Istoriei. Rolul său nu are nimic din acela al marilor conducători politici ai lumii, și totuși Sanctitatea Sa se confruntă adeseori cu această problemă.

Iată fraza poate cea mai firească pe care a rostit-o în mijlocul schimbului de idei: „Nimic nu mă sperie”. În același timp, îmi amintesc și de altă frază, cea pe care a pronunțat-o încetișor, din ușa întredeschisă, pe când mă părăsea într-o seară, una pe care nu o voi uita niciodată, într-atât îi simbolizează omenia și apostolatul: „Deloc ușor, deloc ușor...”. Ce să mai spui dincolo de o asemenea modestie, singurătate, luciditate și inteligență?

Dificultatea era să găsim nivelul posibil al acestui dialog, ținând seama, totodată, de atâtea diferențe ce existau între noi, dar în același timp și de voința de a încerca să ne înțelegem reciproc, de a „dărâma zidurile”

și de a accepta zonele lipsei de comunicare. „Deloc ușor” de a-l face să vorbească pe unul care se exprimă deja foarte bine și cu o mare simplitate, cu-atât mai mult cu cât discursul religios are mereu răspuns la toate, mai cu seamă că totul a fost deja spus... Ne-am propus să evităm repetările în raport cu ceea ce este deja cunoscut din luările sale de cuvânt, să ne îndepărtăm de vocabularul religios și oficial. Să căutăm adevărul, să ne asumăm inevitabila necomunicare atunci când aceasta survine în dialog. Am rămas mai mult la nivelul istoriei, al politicii, al oamenilor, în loc să frecventăm scara dimensiunilor spirituale.

Acest dialog între credincios și laic ar putea, de altfel, să continue la nesfârșit, la fel de bogat este în convergențele, dar și în diferențele sale. Nu eram nici camarad, nici critic, ci pur și simplu un om de știință, o persoană de bună-credință care încerca să dialogheze cu una dintre personalitățile excepționale intelectuale și religioase din lume. Această *libertate*, pe care am simțit-o de-a lungul convorbirilor noastre, îi aparține profund Sanctității Sale. Papa nu este o persoană convențională, nici conformistă. De altfel, e suficient să vedem felul în care a trăit, a vorbit și a acționat în Argentina și în America Latină, ca să-i înțelegem firea. O diferență radicală față de ce a urmat în Europa.

În mod empiric, dar fără s-o știu întotdeauna, am urmat aceeași cale ca în cazul dialogului cu filosoful Raymond Aron (1981), cu cardinalul Jean-Marie Lustiger (1987) și cu președintele Comunității Europene Jacques Delors (1994). Filosofie, religie, politică. Trei dimensiuni care, în cele din urmă, se regăsesc aici. Fără îndoială că aceasta este o poziție care ilustrează fericită condiția cercetătorului, un fel de purtător de cuvânt al acestui cetățean universal, invizibil, dar indispensabil reflecției asupra istoriei și lumii. Să vorbim, să dialogăm pentru a reduce distanțele de nedepășit și pentru a îngădui puțină intercomprehensiune – iată țelul. În chip paradoxal, ne-am pus de acord frecvent la nivelul unei

filosofii comune a comunicării. Privilegierea omului în fața tehnicii. Acceptarea necomunicării, favorizarea dialogului, detehnicizarea comunicării pentru a regăsi valorile umaniste. Acceptarea faptului că a comunica este atât o negociere, cât și o conviețuire, dar și o împărtășire a unor valori comune. Comunicarea, ca activitate politică a diplomației.

Marile teme

Convorbirile noastre au făcut obiectul a douăsprezece întâlniri care se întind din februarie 2016 până în februarie 2017. Faptul ca atare este, până la urmă, unul considerabil în raport cu uzanțele și obiceiurile Vaticanului. Cu-atât mai mult cu cât nimic nu fusese hotărât în prealabil. Adeseori, convorbirile au depășit cadrul strict al cărții și discuțiile noastre nu se regăsesc integral și direct în text, dar acest lucru explică în bună măsură tonul, atmosfera și libertatea schimburilor noastre de idei. Firește că Papa a citit manuscrisul, noi căzând cu ușurință de acord asupra formei sale finale.

Temele abordate intersectează chestiunile politice, culturale și religioase care traversează lumea și violența acesteia: pacea și războiul; locul Bisericii în mondializare și în fața diversității culturale; religiile și politica; fundamentalismele și laicitatea; raporturile dintre cultură și comunicare; Europa ca teritoriu al coabitării culturale; raporturile dintre tradiție și modernitate; dialogul interreligios; statutul individului, al familiei, al moravurilor și al societății; perspectivele universaliste; rolul creștinilor într-o lume laică marcată de întoarcerea religiilor; lipsa de comunicare și singularitatea discursului religios.

Aceste teme sunt regrupate în opt capitole. Pentru fiecare dintre ele, am completat convorbirile purtate cu extrase din șaisprezece discursuri ale Papei Francisc

ținute de la alegerea sa, consumată pe 13 martie 2013. Aceste discursuri, rostite în lumea întreagă, ne ilustrează dialogurile. Ele sunt regrupate două câte două în fiecare capitol.

Dimpotrivă, nu vom regăsi intenționat aici referiri la conflictele politice și instituționale existente în sânul Bisericii. În afară de faptul că sunt alții mai competenți decât mine pe această temă, existând informație abundentă relativă la subiect, o asemenea abordare nu ar fi corespuns interesului meu fundamental, respectiv locul ocupat de Biserică în lume și în politică, plecând de la experiența și analiza primului papă iezuit și neeuropean al Bisericii Vaticane.

O ipoteză în ceea ce îl privește pe Sfântul Părinte? Din punct de vedere social, el este puțin franciscan; în plan intelectual, oarecum dominican; politic vorbind, trece ușor drept iezuit... În orice caz, Papa reprezintă o prezență extrem de umană. Ar trebui probabil să facem apel la numeroase alte aspecte pentru a-i înțelege personalitatea...

Mărunte necomunicări...

Din perspectiva Sfântului Părinte, totul începe de la religie și credință, chiar și atunci când se pune problema să abordăm direct problemele de ordin politic. Milostivirea joacă un rol esențial, la fel ca profunzimea unei istorii și a unei eshatologii ale căror origini coboară în urmă cu mai bine de patru mii de ani. Referințele mele sunt mai curând de tip antropologic, chiar dacă, evident, este imposibil să elimin dimensiunile spirituale din acțiunea oamenilor. Unghiurile din care vedem lumea sunt adeseori aceleași, dar nu și perspectivele. Raționalitatea și logica nu ni se întâlnesc întotdeauna. Dar aceasta este mai curând măreția comunicării ce încearcă să-și înțeleagă esența și să-și accepte diferențele.

Să luăm ca pildă doar misterul lumii contemporane, vizibilă, interactivă, în care performanța și viteza transmiterii informației nu au generat niciodată atât de multă neînțelegere și lipsă a comunicării. O provocare: a gândi alteritatea în această lume deschisă, a evita monopolul unui singur discurs, religios sau politic, a favoriza intercomprehensiunea.

„Să întâmpini, să întovărășești, să discerni, să integrezi.” Cele patru concepte-cheie ale exhortației apostolice *Amoris laetitia* (Bucuria iubirii, martie 2016) comportă, înainte de orice altceva, o anumită aplicabilitate generală. Îndeosebi pentru a regândi aceste întrebări esențiale în lumea de astăzi și care vizează munca, educația, raporturile științe-tehnică-societate, mondializarea, alteritatea și diversitatea culturală, mass-media și opinia publică, comunicarea politică, existența urbană. Tot atâtea teme asupra cărora lucrările Bisericii, adică enciclicele*, ar putea ajuta la aprofundarea altor reflecții.

Deloc ușor să realizăm aceste convorbiri. Papa nu răspunde întotdeauna întrebărilor care i se pun, în orice caz nu în sensul obișnuit al raționalității moderne cu care suntem obișnuiți. Alunecăm rapid în referințe de-acum câteva veacuri, în metafore sau în pasaje din *Evanghelii*... Clasicul „drept de a continua” nu este evident întotdeauna. Ne situăm în spații simbolice diferite. Pe scurt, ceea ce eu numesc „mărunte necomunicări”, dar tocmai ele determină ca întâlnirea noastră să fie interesantă. Și aceasta cu-atât mai mult cu cât al treilea partener, cititorul, nu se știe cum va reacționa la dialogul nostru. Pe scurt, un dialog care nu ține de „raționalitatea clasică” legată de schimburile intelectuale și politice obișnuite. Cu-atât mai bine, chiar dacă așa ceva provoacă

* Enciclica este un document oficial, o scrisoare, prin care Papa se adresează tuturor preoților, dar și comunității de credincioși pe o temă perfect circumscrisă, de interes general, miza acestei comunicări fiind una de învățare. Sfântul Părinte educă, prin intermediul acestui tip de document, sufletul și spiritul credinciosului, în acord cu viziunea oficială a Bisericii Vaticane (n.t.).

unele surprize. Ne aflăm chiar aici într-o filosofie a comunicării care respectă alteritatea.

Interesul pe care îl stârnește Biserica stă în faptul că această instituție nu este practic niciodată una modernă. Ea nu se găsește niciodată integral în timpul prezent, chiar dacă este angajată în acesta prin intermediul a numeroase lupte pe care le poartă. Și mi se pare evident că tocmai această ipostază este cea care stârnește interesul cu privire la o asemenea viziune despre lume, chiar dacă ea enervează sau intrigă. A privi relaxat modernitatea înseamnă a te supune unor valori și coordonate temporale care nu coincid cu epoca noastră dominată de viteză, de urgență și de mondializare. În trecut a existat adeseori această suprapunere între religie și politică, între planul spiritual și cel temporal; rezultatele au fost frecvent îndoielnice... Astăzi, spiritualul nu se mai sincronizează cu temporalul, cel puțin în creștinism, iar acest decalaj în raport cu modernitatea sub toate formele ei este în realitate o șansă, cu dificultatea constantă de a ști ce distanță ar trebui menținută între cele două registre. Modernitatea, care în patru secole a triumfat asupra tradiției, a devenit o ideologie. A revalorifica tradiția constituie, fără îndoială, o modalitate de a salva modernitatea dominantă. Biserica Catolică și, de altfel, toate celelalte resurse – religioase, artistice și științifice – pot ajuta la realizarea acestui deziderat. Oricum ar fi, toate aceste dimensiuni participă la dialog, toleranță și intercomprehensiune. Tradiția dominantă, contra căreia pe bună dreptate s-a ridicat modernitatea de-a lungul veacurilor, este în măsură astăzi, la rândul ei, să fie inspirată de alte logici decât a sa. Totul poate fi acceptat, cu excepția unidimensionalității, mereu amenințătoare, și a reificării lumii, după cum au prevestit gânditorii școlii de la Frankfurt în anii 1920.

Lucrul la această carte a durat doi ani și jumătate. Acest travaliu mi-a provocat unele bulversări, inspirându-mi un profund respect și o reală modestie în fața acestui bărbat și a imenselor lui responsabilități.

Totodată, această întâlnire guvernată de o autentică libertate a permis multor lucruri să fie exprimate. Moment suspendat în timp. Mereu cu această omniprezență a mondializării, care izbește toate ierarhiile, toate valorile și care trebuie gândită, în cele din urmă, pentru a evita noi războaie. Dar și cu importanța crescândă a comunicării și a lipsei de comunicare. Ca să rezum, „a informa nu înseamnă a comunica” și „a comunica înseamnă a negocia, a conviețui cât mai bine”, concepte aflate în centrul cercetărilor mele pentru a determina conviețuirea pașnică a viziunilor despre lume adeseori diferite, uneori antagoniste. Un anumit optimism este, de altfel, posibil atunci când vedem unele puncte de convergență între discursurile laice și cele religioase privind provocările mondializării. Într-un cuvânt, să facem totul pentru a evita ura celuiilalt. Religia creștină, respectându-și scopul universalist, are grijă ca astăzi să păstreze dialogul, cultivând cuvintele esențiale ca „respect”, „demnitate”, „recunoștință”, „încredere” în însăși inima modelului democratic...

Paris, iulie 2017

1

Pace și război

Februarie 2016. Prima întrevvedere. Nu l-am întâlnit niciodată pe Papa Francisc. Îmi fac intrarea împreună cu traducătorul, părintele Louis de Romanet, un prieten, în modesta reședință Sfânta Marta, chiar alături de Bazilica Sfântul Petru. Așteptăm într-o sală micuță, a cărei temperatură nu e prea ridicată. Tăcere. O anumită angoasă. Dintr-odată, Papa își face apariția, plin de căldură. Imediat sesizez această privire profundă și blândă. Facem cunoștință. Începem să vorbim. Progresiv, totul devine natural, direct. Se întâmplă ceva. Răspunde cu seriozitate, dialogul se leagă, subliniat de hohote de râs, care vor fi foarte dese de-a lungul celor douăsprezece întâlniri. Umorul, camaraderia, subînțelesurile și această întreagă comunicare naturală, dincolo de cuvinte, prin priviri, prin gesturi. Fără limită temporală. După o oră și jumătate, Sanctitatea Sa îmi cere să ne oprim pentru că trebuie să-și vadă confesorul. Îi răspund că „i-ar prinde bine”. Râdem. Ne punem de acord pentru o nouă întâlnire. Deschide ușa și pleacă la fel*

* Această clădire modernă, construită în spatele Bazilicii Sfântul Petru în vremea pontificatului lui Ioan Paul al II-lea și terminată în 1996, servește drept reședință hotelieră pentru cardinalii veniți la conclave. După alegerea sa, Papa Francisc, simțindu-se mult mai confortabil și mai puțin singur printre ceilalți membri ai clerului, a hotărât să rămână acolo „până la noi ordine” (n.a.).

de simplu cum a intrat. Trăiesc o emoție intensă văzând această siluetă în alb îndepărtându-se. Fragilitate evidentă și imensă forță a simbolurilor. Am discutat lucruri grave, pacea și războiul, locul Bisericii în mondializare și Istorie.

* * *

PAPA FRANCISC: Aveți cuvântul.

DOMINIQUE WOLTON: Când ați vizitat insula Lesbos*, ați formulat un adevăr frumos și rar: „Cu toții suntem migranți, cu toții suntem refugiați”. În momentul în care puterile europene și occidentale își închid frontierele, ce-ar mai fi de spus, în afara acestei fraze magnifice? Ce-am mai putea face?

PAPA FRANCISC

PAPA FRANCISC: Este o frază pe care am spus-o – și pe care copiii migranți o aveau înscrisă pe tricourile lor: „Nu reprezint o primejdie, mă aflu într-o primejdie”. Teologia noastră este o teologie a migranților. Pentru că noi suntem cu toții astfel de la chemarea lui Abraham, cu toate migrațiile neamului lui Israel, apoi să nu uităm că Iisus însuși a fost un refugiat, un imigrant. În fond, din punct de vedere existențial, prin credință, suntem migranți. Demnitatea umană implică în mod necesar „a fi pe drum”. Când un bărbat sau o femeie nu se află pe drum, atunci avem de-a face cu o mumie. Cu un exponat de la muzeu. Persoana în chestiune nu este una vie.

Și nu e vorba doar despre „a fi” pe drum, ci și despre „a face” drumul. Facem drumul. Știu un poem spaniol

* La 16 aprilie 2016, Sfântul Părinte a întreprins o vizită de solidaritate cu refugiații sirieni din insula grecească Lesbos. El s-a adresat migranților din tabăra de la Moria, încurajându-i și spunându-le că nu sunt singuri. La plecare, Papa a luat la Vatican trei familii de refugiați, adică douăsprezece persoane, pentru a da exemplu lumii întregi care este drumul de urmat în criza umanitară pe care o trăiește Orientul Mijlociu. Datorită distanței foarte mici ce desparte portul turcesc Ayvalik și puzderia de insule învecinate cu insula Lesbos, Mytilini, capitala acesteia, a fost prima țință predilectă în iunie 2015 a miilor de migranți din întâiul val de refugiați (n.t.).

în care se spune: „Drumul se face mergând”. Și a merge înseamnă să comunici cu ceilalți. Atunci când mergem, ne întâlnim. A merge poate că este temelia unei culturi a întâlnirii. Oamenii se întâlnesc, comunică. Și aceasta indiferent dacă o fac cu binele, prin prietenie, sau cu răul, prin război, care sunt extremele. Marea prietenie, dar și războiul reprezintă forme ale comunicării. Războiul este o comunicare a agresivității de care este în stare omul. Când spun „omul”, mă refer atât la bărbat, cât și la femeie. Când persoana umană hotărăște să nu mai meargă, ea eșuează. Dă greș în vocația ei omenească. Să mergi, să fii mereu pe drum înseamnă să comunici permanent. Putem rătăci drumul, putem să cădem... cum se întâmplă în povestea despre firul Ariadnei, însă, la fel ca Ariadna și Tezeu, ne putem regăsi într-un labirint... dar mergem. Mergem înșelându-ne, dar mergem. Comunicăm. Ne vine greu să comunicăm, dar comunicăm în ciuda oricărui obstacol. Spun toate acestea pentru că nu trebuie să respingem persoanele care se află în mers. Aceasta ar coincide cu respingerea comunicării.

DOMINIQUE WOLTON: Dar migranții care au fost respinși în afara Europei?

PAPA FRANCISC: Dacă europenii doresc să rămână între ei, să procreze atunci! Cred că guvernul francez a lansat adevărate planuri, elaborând legi care să ajute familiile cu mulți copii. Dimpotrivă, celelalte țări nu au făcut același lucru: ele încurajează mai degrabă faptul de a nu avea copii. Din pricini diferite, cu metode diferite.

DOMINIQUE WOLTON: Liderii UE au semnat în primăvara lui 2016* un acord nebunesc de închidere a frontierei între Europa și Turcia.

* Acord semnat între Uniunea Europeană și Turcia la 18 martie 2016. Acest text prevede returnarea în Turcia a persoanelor sosite în Grecia în mod ilegal după 20 martie 2016 și care nu au cerut sau obținut dreptul de azil (n.a.).

PAPA FRANCISC: Din acest motiv mă întorc la omul care merge. Omul este fundamental o ființă care comunică. Omul mut, în sensul în care nu știe să comunice, este un om căruia îi lipsește „faptul de a merge”, „mergerea”...

DOMINIQUE WOLTON: La un an și jumătate de la această frază pe care ați rostit-o în Lesbos, situația s-a înrăutățit. Multă lume a admirat zicerea Sanctității Voastre, dar după aceea nu s-a mai întâmplat nimic. Ce-ați mai putea spune astăzi?

PAPA FRANCISC: Problema începe în țările de unde vin migranții. De ce își părăsesc spațiul de baștină acești oameni? Fie din cauza absenței unui loc de muncă, fie din pricina războiului. Acestea sunt principalele două motive. Lipsa locului de muncă, deoarece au fost exploatați – mă refer la africani. Europa a exploatat Africa... Nu știu dacă putem s-o spunem! Dar anumite colonizări europene... da, în ele au fost exploatați africani. Am citit că un șef de stat african, recent ales, a adoptat ca prim act al guvernării propunerea către parlament a unei legi de reîmpădurire a țării – care a și fost promulgată. Puterile economice mondiale tăiaseră toate pădurile. Reîmpădurire. Pământul este uscat pentru că a fost prea intens exploatat și nu mai e de lucru. Primul lucru care trebuie făcut, iar eu am spus asta la Națiunile Unite, la Consiliul Europei, pretutindeni, este de a găsi la fața locului sursele pentru a crea locuri de muncă și de a investi în asta. Este adevărat că Europa trebuie să investească inclusiv în ea însăși. Căci și pe bătrânul continent există problema șomajului. Cealaltă pricină a migrațiilor o reprezintă războaiele. Putem să investim, oamenii vor avea o sursă de muncă și nu vor mai simți nevoia să plece, dar dacă războiul izbucnește, vor fi rapid obligați să fugă din calea lui. Or, cine face războiul? Cine oferă armele? Noi.

DOMINIQUE WOLTON: Și mai ales francezii...

PAPA FRANCISC: Ah, da? Dar și alte națiuni, știu că ele sunt mai mult sau mai puțin legate de această afacere cu arme. Le oferim arme pentru ca, până la urmă, să se distrugă. Ne plângem că migranții vin ca să ne distrugă. Dar noi suntem cei care trimitem rachete în țara lor! Priviți ce se întâmplă în Orientul Mijlociu. Este același lucru. Cine furnizează armele? Către Daesh*, celor care-l susțin pe Assad în Siria, rebelilor anti-Assad? Cine furnizează armele? Când spun „noi”, mă refer la Occident. Nu acuz nicio țară – în plus, anumite țări neoccidentale vând arme. Noi suntem cei care oferim armele. Noi provocăm haosul, oamenii fug și noi ce facem? Spunem: „Ah, nu, descurcați-vă!”. N-aș dori să folosesc cuvinte prea dure, dar nu avem dreptul să nu-i ajutăm pe oamenii care vin din zonele de conflict. Este vorba despre ființe omenești. Un om politic mi-a spus aceasta: „Ceea ce are întâietate în fața tuturor acordurilor sunt drepturile omului”. Iată un conducător european care are o viziune clară asupra chestiunii.

DOMINIQUE WOLTON: Această atitudine de respingere poate chiar să devină un accelerator al urii, deoarece astăzi, odată cu mondializarea imaginii, a internetului, a televiziunii, întreaga lume vede că europenii trădează drepturile omului și îi resping pe imigranți, închizându-se cu egoism între frontiere, în vreme ce noi datorăm atâtea migranților de o jumătate de veac încoace, pe plan economic, firește, dar și pe cele social și cultural. Europa o să fie lovită de un efect de bumerang. Europeanii se consideră cei mai democrați? Dar ei își trădează valorile umaniste și democratice! Mondializarea informației va determina un efect de bumerang al acestei trădări... Or, europenii ignoră acest pericol. Din egoism. Din prostie.

* Acronimul pentru ISIS, Statul Islamic din Iraq și Levant, grupare teroristă sunnită extrem de sângeroasă afiliată la al-Qaeda, care a controlat mult timp zone întinse din Irak și Siria, dar și unele teritorii din Liban, Turcia, Libia, Nigeria și Arabia Saudită. Capitala acestui autointitulat califat este la Raqqa, în Siria (n.t.).

PAPA FRANCISC: Europa este leagănul umanismului.

DOMINIQUE WOLTON: Dar ca să revenim la politică...

PAPA FRANCISC: Orice om sau instituție, în întreaga lume, comportă întotdeauna o dimensiune politică. Despre Politica cu P mare, marele Pius al XI-lea* a spus că este una dintre formele cele mai înalte ale carității. A lucra pentru o „bună” politică înseamnă a împinge o țară să progreseze, a determina o dezvoltare a culturii acesteia: aceasta este, de fapt, politica. Iar politica este o meserie. La întoarcerea mea din Mexic, pe la jumătatea lunii februarie 2016**, am aflat de la jurnaliști că Donald Trump, înainte să fie ales președinte, ar fi spus despre mine că aș fi om politic, înainte să declare că, dacă va fi ales, va determina construirea a mii de kilometri de zid... I-am mulțumit pentru o asemenea afirmație, deoarece Aristotel definește persoana umană ca pe un *animal politicum*, deci pentru mine este o onoare să mă recunosc în această definiție. Măcar sunt o persoană, nu-i așa? Cât privește zidurile...

Instrumentul politicii este proximitatea. Să te confrunți cu problemele, să le înțelegi. Și mai este ceva, o dimensiune a cărei practică noi am pierdut-o: persuasiunea. Iar aceasta poate că este metoda politică cea mai subtilă, cea mai fină. Ascult argumentele celuilalt, le analizez și i le prezint pe ale mele... Celălalt încearcă să mă convingă, eu încerc să-l persuadez și în acest fel parcurgem împreună un drum. Poate că nu vom ajunge la o sinteză de tip hegelian*** sau la una idealistă –

* Pius al XI-lea (1857–1939), papă între 1922 și 1939, este un personaj destul de uitat astăzi. Cu toate acestea, el a jucat un rol esențial într-o perioadă extrem de tulbură. A semnat acordurile de la Lateran (1939) privind abandonarea statelor pontificale și concordatele cu statele create în 1918. Acest papă va condamna Acțiunea Franceză în 1926, excesele fascismului în 1931, ale nazismului în 1937 și ale bolșevismului tot în 1937. A făcut un apel solemn la pace în 1938. De altfel, Pius al XI-lea este papa acțiunii catolice (apostolat și laici) și al misiunilor (n.a.).

** Conferință de presă susținută în timpul zborului de întoarcere din Mexic pe 17 februarie 2016 (n.a.).

*** Papa se referă la un mecanism de mișcare al logicii dialectice formulate de filosoful german Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), bazat pe triada categorială

datorită lui Dumnezeu, căci așa ceva nu este posibil și nici nu trebuie s-o facem, întrucât un asemenea demers distruge întotdeauna ceva.

DOMINIQUE WOLTON: Definiția pe care o dați politiciii – a convinge, a argumenta și mai ales a negocia împreună – corespunde integral definiției comunicării pentru care eu pledez și care valorizează negocierea pe fondul lipsei de comunicare! Comunicarea este un concept indisociabil de cel al democrației, deoarece el presupune libertatea și egalitatea partenerilor. A comunica înseamnă uneori să împarți cu celălalt, dar cel mai adesea coincide cu a negocia și a coexista...

PAPA FRANCISC: Să faci politică înseamnă să accepți că există o tensiune pe care nu o putem rezolva. Or, a rezolva această tensiune prin sinteză înseamnă să anihilezi o parte în favoarea celeilalte. Nu poate fi vorba decât despre o rezolvare de sus, realizată la un nivel superior, acolo unde cele două părți dăruiesc tot ce au mai bun, într-un rezultat care nu este o sinteză, ci parcurgerea unui drum în comun, un fel de „să mergem laolaltă”. Să luăm ca exemplu globalizarea. Este un cuvânt abstract. Să comparăm această noțiune cu ceva concret: putem să privim globalizarea, care este un fenomen politic, sub forma unei „bule” în care fiecare punct este egal depărtat de centru. Toate punctele sunt identice și ceea ce are înțâietate este uniformitatea: dar e lesne de observat că acest tip de globalizare distruge diversitatea.

Însă mai putem concepe globalizarea ca pe un poliedru*, figură geometrică în care toate punctele sunt unite, dar în care fiecare punct, indiferent că este vorba

teză-antiteză-sinteză, acumularea cantitativă de argumente conducând, printr-o depășire de nivel ontologic, la o nouă calitate, spiritual superioară (n.t.).

* Un poliedru este o figură geometrică delimitată de fețe poligonale ale căror intersecții formează muchiile, iar punctele de întâlnire ale acestora formează vârfurile. „Îmi place imaginea poliedrului, care este o figură geometrică oferind numeroase fețe diferite. Poliedrul reflectă confluența tuturor diversităților care, în interiorul său, își păstrează originalitatea. Nimic nu se descompune, nimic nu se distruge, nimic nu

despre un popor sau despre o persoană, își păstrează identitatea. Să faci politică înseamnă să cauți această tensiune între unitate și identitățile proprii.

Să trecem acum la câmpul religios. Când eram copil, azeam spunându-se că toți protestanții se vor duce în iad, toți, absolut toți (*râde*). Păi da, era vorba despre un păcat de moarte. Mi-amintesc că în Argentina era un preot care chiar incendia corturile misionarilor evanghelici. Am în vedere perioada anilor 1940–1942. Aveam patru sau cinci ani pe-atunci, mă plimbam cu bunica mea pe stradă și, de cealaltă parte a trotuarului, am zărit două femei de la Armata Salvării*, cu chipiul lor cu insignă pe cap. Am întrebat: „Spune-mi, rogu-te, bunico, ce este cu aceste doamne? Sunt oare măicuțe?”. Bunica mi-a răspuns: „Nu, sunt protestante. Dar sunt femei bune”. Era pentru prima oară când azeam un discurs ecumenic, acesta fiind rostit de o persoană în vârstă. Bunica mi-a deschis astfel porțile diversității ecumenice. Această experiență trebuie s-o împărtășim tuturor. Prin educația copiilor, a tinerilor... Fiecare are identitatea lui... Cât privește dialogul interreligios, el trebuie să existe, dar nu putem să stabilim un dialog sincer între religii dacă nu plecăm de la identitatea noastră! Eu am identitatea mea și sunt permanent în dialog cu ea. Ne apropiem unii de alții, descoperim că avem puncte comune, lucruri asupra cărora nu suntem de acord, dar continuăm să progresăm plecând de la ceea ce avem în comun pentru binele tuturor. Săvârșim opere de caritate, întreprindem acțiuni educative, realizăm împreună multe asemenea fapte. Ceea ce a făcut bunica mea împreună cu mine pe când

manifestă vreo superioritate, totul este integrat în întreg...”, explică Sfântul Părinte într-un discurs din 28 octombrie 2014 (n.a.).

* Armata Salvării este o organizație umanitară fondată în 1865 de pastorul metodist englez William Booth. Ea se bucură de o largă rețea de filiale la nivel mondial, având în prezent mai bine de 1 700 000 de membri. Buzuindu-se pe preceptele biblice, Armata Salvării își propune să distribuie mesajul evanghelic, ajutând totodată alimentar, medical și didactic orice comunitate sau persoană aflată în nevoie, indiferent de etnie și confesiune. Organizația se bucură de o structură cvasimilitară, ierarhia sa având grade inspirate din realitatea cazonă (n.t.).

avem cinci ani a fost realmente un act politic. Ea m-a învățat cum să deschid ușa în fața celuiilalt.

Când ne găsim într-o stare de tensiune comună, nu trebuie să căutăm sinteza, pentru că sinteza poate fi distructivă. Este necesar să tindem spre viziunea poliedrului, spre unitatea care păstrează toate diversitățile, toate identitățile. Maestru în acest domeniu – căci nu doresc să plagiez pe nimeni – este Romano Guardini*. Din punctul meu de vedere, Guardini este bărbatul care a înțeles totul și a explicat foarte bine acest lucru în cartea sa, *Der Gegensatz*** – nu știu cum a fost tradusă în franceză, dar în italiană titlul sună *Contrapunerea*. Această primă carte pe care a scris-o despre metafizică, în 1923, este în opinia mea capodopera lui Guardini. El explică ceea ce am putea să numim „filosofia politicii”, dar la baza oricărei politici stau persuasiunea și proximitatea. Când Biserica adoptă o atitudine care nu este corectă, atunci ea devine prozelită. Or, prozelitismul, nu știu dacă-mi pot permite să afirm asta, nu este o atitudine foarte catolică! (*râde*)

DOMINIQUE WOLTON: Recunoașteți însă că Biserica, vreme îndelungată, a apărut o concepție mai mult decât inegalitară cu privire la dialog. Ce relație să existe astfel între prozelitism și dialogul interreligios?

PAPA FRANCISC: Prozelitismul distruge unitatea. Din acest motiv, dialogul interreligios nu echivalează cu acordul realizat de toți implicați în el. Nu, acest dialog înseamnă să mergem împreună, fiecare aducând propria sa identitate la masa dialogului. Lucrurile se petrec la fel ca în situația în care măicuțele sau episcopii merg prin lume pentru a mărturisi despre Hristos. Politica Bisericii este propria ei mărturisire. Să ieși din tine însuși. Să depui

* Romano Guardini (1885–1968), preot catolic, filosof și teolog (n.a.).

** *Polaritatea. Încercare de filosofie a viului concret*, traducere în franceză de Jean Greisch și Françoise Todorovitch, Éditions du Cerf, 2010. *Gegensatzlehre* (în germană) este o teorie despre discursul centrat asupra gândirii dialogale (n.a.).

mărturie. Îngăduiți-mi să revin pentru o clipă la maestrul Guardini. Mai există și o cârtică despre Europa scrisă de unul dintre gânditorii care l-au inspirat pe acesta, Przywara*, ea tratând teme de acest tip. Totuși, maestrul opozițiilor, al tensiunilor bipolare, așa cum am spus, rămâne Guardini, cel care ne învață această cale a unității în diversitate.

Dar ce se întâmplă astăzi cu fundamentalistii? Aceștia se închid în propria identitate și nu doresc să audă nimic despre celălalt. De asemenea, mai există și un fundamentalism ascuns în politica mondială. Și asta pentru că ideologiile nu sunt în stare să facă politică. Ele ajută gândirea – de altfel, noi trebuie să cunoaștem ideologiile –, dar ele nu sunt capabile să facă politică. Am văzut asta frecvent în veacul trecut și mă refer la acele ideologii care au zămislit sisteme politice. Lucrurile nu au funcționat.

Dar ce trebuie să facă Biserica în asemenea condiții? Să se pună de acord cu una sau cu cealaltă dintre părți? Aceasta ar fi tentația, dar ar trimite la imaginea unei Biserici imperialiste, care nu ar mai fi Biserica lui Iisus Hristos, care nu ar mai fi Biserica slujirii.

Vă dau un exemplu în legătură cu care nu am niciun merit, acesta revenind unor personalități pe care le iubesc mult: Shimon Peres** și Mahmoud Abbas***. Aceștia erau prieteni și vorbeau la telefon. Când am vizitat acele locuri, cei doi lideri politici au dorit să facă un gest, dar nu găseau locul potrivit pentru aceasta, deoarece Abbas nu putea să vină la Ierusalim, la nunțiatură; Peres a spus: „Eu aş merge fără preget în teritoriile palestiniene, dar guvernul m-ar obliga să fiu însoțit de o escortă semnificativă, iar

* Eric Przywara (1889–1972), preot catolic polonez din Ordinul Iezuit, dar care s-a refugiat în Germania, devenind unul dintre cei mai importanți teologi și filosofi ai epocii. El a fost influențat de gândirea lui Augustin și a lui Thoma, iar capodopera sa se intitulează *Analogia entis* (n.t.).

** Om politic israelian, născut la 2 august 1923 și decedat pe 28 septembrie 2016 (n.a.).

*** Născut în 1935, Mahmoud Abbas este președintele statului palestinian din 2005 (n.a.).